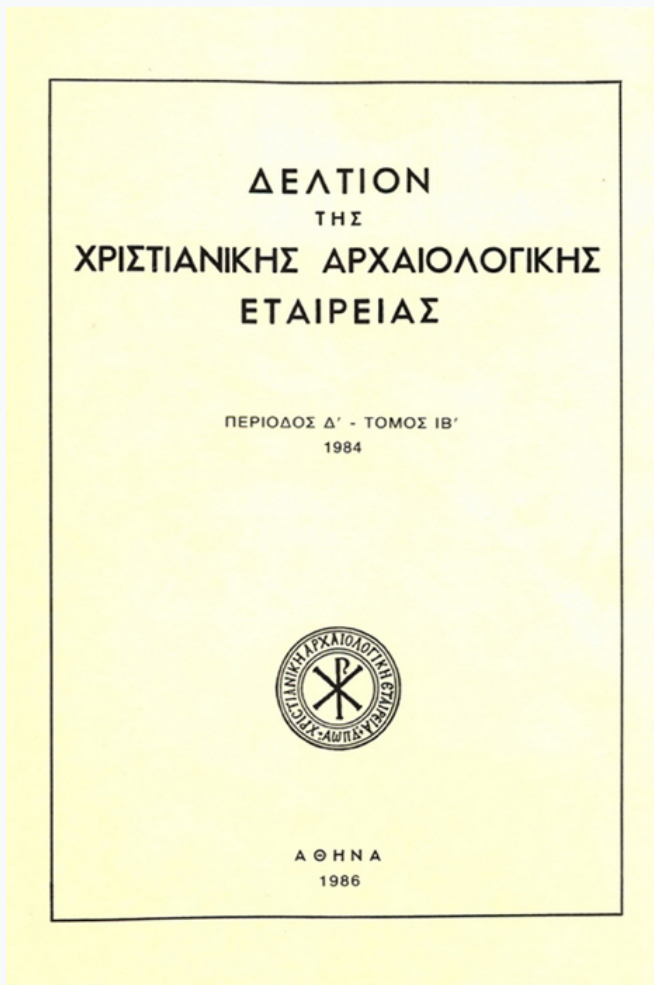

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 12 (1986)

Δελτίον ΧΑΕ 12 (1984), Περίοδος Δ'. Στην εκατονταετηρίδα της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (1884-1984)

Η διακόσμηση του χειρογράφου αριθ. 253 της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος

Άννα ΜΑΡΑΒΑ-ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

doi: [10.12681/dchae.959](https://doi.org/10.12681/dchae.959)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΡΑΒΑ-ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ Α. (1986). Η διακόσμηση του χειρογράφου αριθ. 253 της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 12, 399–408. <https://doi.org/10.12681/dchae.959>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η διακόσμηση του χειρογράφου αριθ. 253 της
Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος

Άννα ΜΑΡΑΒΑ-ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

Δελτίον ΧΑΕ 12 (1984), Περίοδος Δ'. Στην εκατονταετηρίδα
της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (1884-1984)•
Σελ. 399-408

ΑΘΗΝΑ 1986

Η ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ ΑΡΙΘ. 253
ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

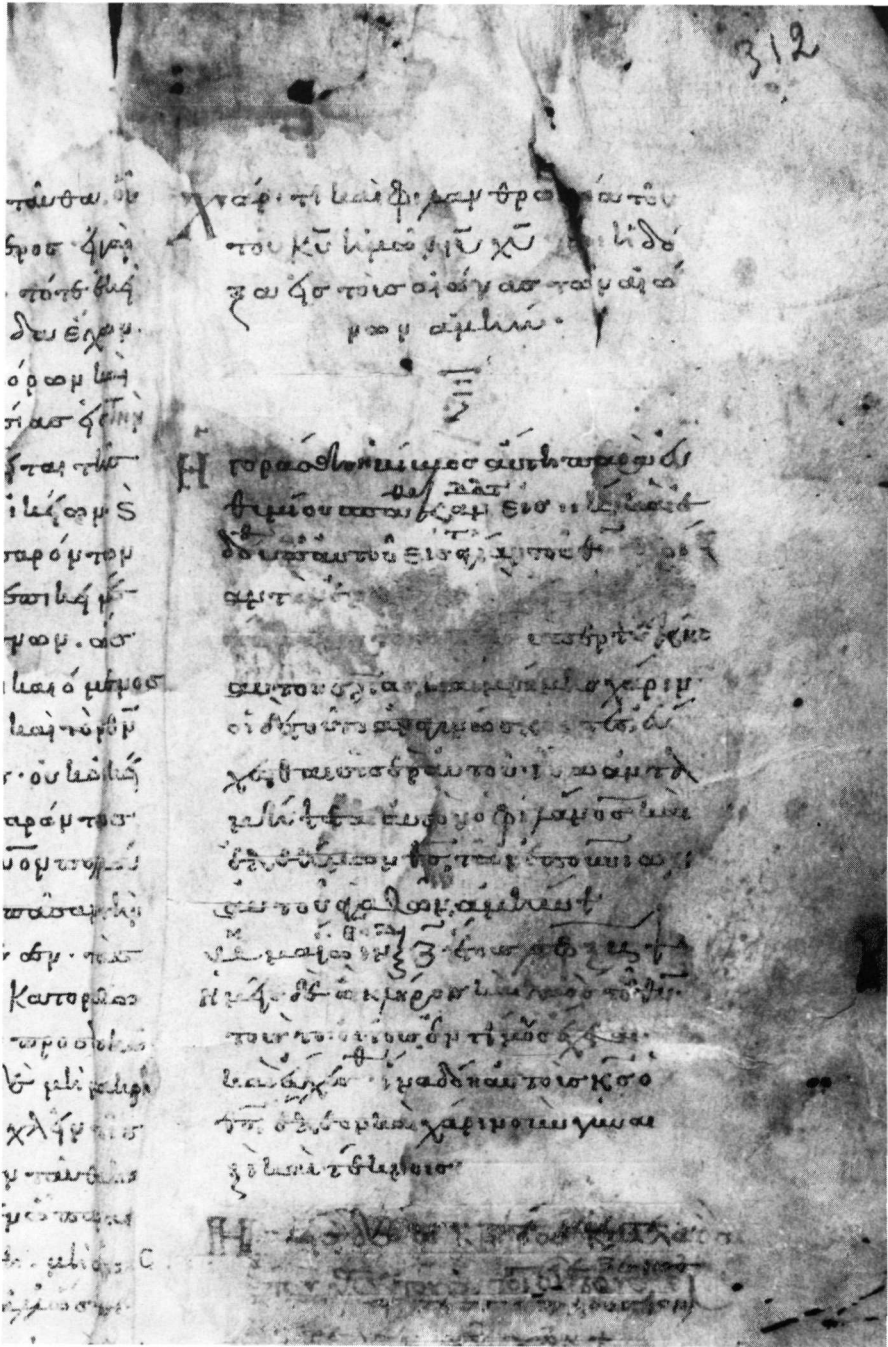
Ἡ Ἐθνική Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος κατέχει σειρά ἐκλεκτῶν κωδίκων 10ου-12ου αἰ., πού περιέχουν Ὀμιλίες τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου. Οἱ κώδικες αὐτοί, ἀφιερῶσεις κυρίως βυζαντινῶν ἀρχόντων σέ μονές ἢ ἐκκλησίες, εἶναι συνήθως μεγάλου σχήματος, γραμμένοι μέ ἀπόλυτη καλλιγραφία καί τάξη σέ καλῆς ποιότητας μεμβράνη καί διακοσμῶνται, ἂν ὄχι συχνά μέ ὀλοσέλιδες μικρογραφίες, πάντοτε ὅμως μέ ἐπίτιπλα καί ἀρχικά γράμματα, κομψοτεχνήματα ἐξαιρετικῆς λεπτότητας. Ἐδῶ παρουσιάζουμε τόν κώδικα ἀριθ. 253, ἀξιόλογο ἐκπρόσωπο τῆς σειρᾶς αὐτῆς.

Ὁ κώδικας, διαστάσεων 32,5×23 ἐκ., ἀποτελεῖται ἀπό 312 φύλλα. Γράφεται μέ ὠραία κινερά ἀπόχρωση μελανιοῦ σέ δύο στήλες καί σέ τριάντα τρεῖς στίχους. Χρησιμοποιεῖται πολὺ καλλιγραφημένη γραφή Perlschrift, ὅπως χαρακτηρίζει τῆ γραφή αὐτή ὁ Hunger. Οἱ τίτλοι τῶν Ὀμιλιῶν ἀποδίδονται μέ μικρά κεφαλαῖα ἐρυθρά γράμματα. Τό χειρόγραφο εἶναι κολοβό στήν ἀρχή. Ἀπό τά φφ. 13, 33, 40, 50, 58 κόπηκαν τά ἐπίτιπλα. Ἡ δερμάτινη καστανή στάχωση μέ ἐντυπη διακόσμηση εἶναι πιθανό νά ἔγινε τόν 16ο αἰ. στή μονή Δουσίκου, ἀπό ὅπου προέρχεται ὁ κώδικας.

Στό φ. 312 ὑπάρχει ἀφιέρωση γραμμένη μέ τό χέρι τοῦ γραφέα: Ἦγοράσθη ἡ δίβλος αὕτη παρὰ Εὐθύμιου σπαθαρο(ο)κανδ(ι)δάτ(ου) εἰς SS [νομίσματα] κ' [= 20] καί ἐδόθη(η) ὑπ' αὐτοῦ εἰς τ(ήν) Ἀγίαν τοῦ Θεοῦ Σοφίαν [σβησμένες δύο γραμμές σχεδόν] ὑπὲρ ψυχικῆς αὐτοῦ σωτηρίας καί μνήμης χάριν. Οἱ δὲ τοῦτο ἀναγινώσκοντες εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ ἵνα ἀνταμψεται αὐτὸν ὁ φιλάν(θρωπ)ος καί ἐλεήμων Θε(ε)ὸς τῶν ἐπου(ρα)νίων αὐτοῦ ἀγαθῶν. ἀμήν. Μ(η)ν(ι) Μαῖω Θ' ἰνδ. ζ' ἔτους ,σφξη' [=1054]. Ἡμεῖς δὲ ὁ κληρὸς καί λαὸς τοῦ Θε(ε)οῦ τοὺς τοιοῦτους ἐντίμως ἔχεται καί εὐχεσθε ἵνα δόη αὐτοὺς Κ(ύριο)ς ὁ Θε(ε)ὸς ἔλεον καί χάριν σὺν γυναιξὶ καί τέκνοις (Εἰκ. 1).

Στό φ. 312ν μέ νεότερη γραφή ἢ ἐνθύμηση: Θε(εοτό)κε βοήθ(ει) τω σω δούλω Νικολάω ἀρχidiaκόνου ὁ το τοῦ πρωτοπαπὰ καί κληρικῶ τῆς Ἀγίας Σοφίας. Μ(η)ν(ι) Ἰουλ(ίου) α' ἰνδ. ιγ' ἔτους ,σχηπ' [=1180].

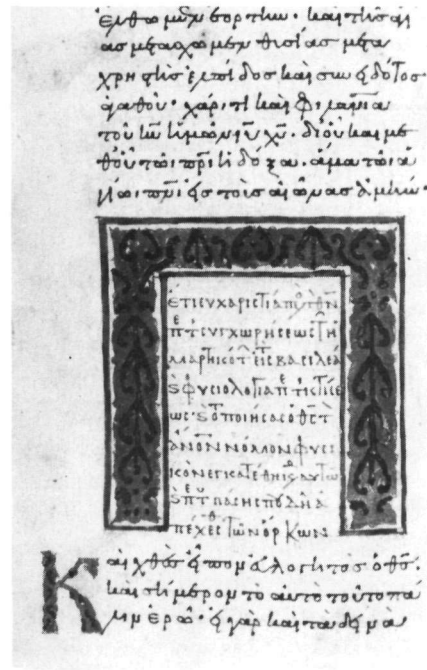
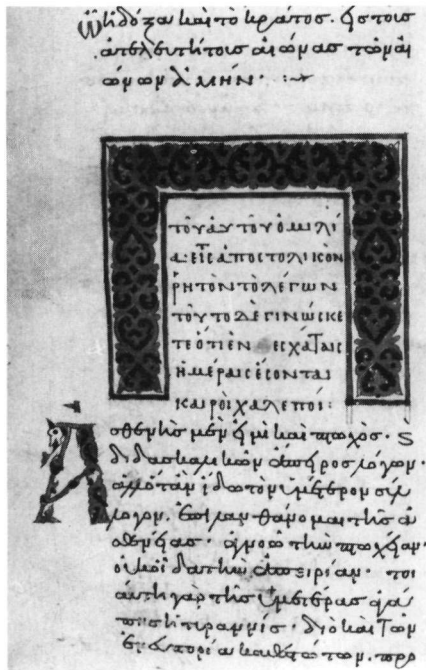
Οἱ ἐνθυμήσεις αὐτές προσφέρουν θετικά στοιχεῖα γιὰ νά ἀναγνωρίσουμε τὴν κωνσταντινουπολιτικὴ καταγωγή τοῦ κώδικα. Ὁ σπαθαροκανδιδάτος Εὐθύμιος, ἀξιωματοῦχος τοῦ παλατιοῦ, καταβάλλει εἴκοσι νομίσματα γιὰ νά ἀγοράσει τόν κώδικα καί νά τόν ἀφιερῶσει εἰς τὴν Ἀγίαν τοῦ Θεοῦ Σοφίαν... ὑπὲρ ψυχικῆς αὐτοῦ σωτηρίας, τό 1054. Ἀπὸ τῆ δευτέρῃ ἐνθύμηση συμπεραίνεται ὅτι ὁ κώδικας βρῖσκεται ἀκόμη τό 1180 στήν Ἀγία Σοφία. Ἔνας πρωτοπαπᾶς τῆς Ἀγίας Σοφίας (τίτλος πού ἔπαιρνε ὁ ἄμεσος βοηθὸς τοῦ Πατριάρχη κατὰ τὴ λειτουργία) καί ὁ ἀρχidiaκόνος Νικόλαος ἀναφέρονται σ' αὐτή.

Είχ. 1. Φ. 312. 'Αφιέρωση.

Στή σημερινή του κατάσταση ο κώδικας διασώζει σαράντα ένα πιόμορφα επίτιτλα και ισάριθμα αρχικά γράμματα που κοσμοῦν τήν ἀρχή τῆς καθεμιᾶς Ὀμιλίας. Τά επίτιτλα χαράχθηκαν ἀφοῦ εἶχαν γραφεῖ τό κείμενο και οἱ τίτλοι τῶν Ὀμιλιῶν. Ἔτσι τά σκέλη τοῦ Π παίρνουν τό ὕψος που χρειάζεται για νά πλαισιώσουν τόν ἄλλοτε σύντομο και ἄλλοτε ἐκτεταμένο τίτλο. Τό ὕψος αὐτό κυμαίνεται ἀπό 4 μέχρι 12 ἐκ. Τό πλάτος μένει πάντοτε 7 ἐκ. Παράλληλες κυανές εὐθείες γραμμές περικλείουν τό σταθερό σχῆμα τοῦ Π (πλάτος 1,90 ἐκ.). Ἐδῶ θά ἐνταχθεῖ ἡ διακόσμηση. Μέ τό ἴδιο κυανό, φωτεινό χρώμα (bleu imperial), που ἐναλλάσσεται μέ λαμπρό χρυσό, ἀφήνοντας περιορισμένο χώρο στό λευκό τῆς περιγαμνῆς, διαγράφονται οἱ πολυποικίλες μορφές τῆς διακόσμησης. Κάποτε ἡ διακόσμηση εἶναι μόνο χρυσή (π.χ. φφ. 264, 304ν και ἄλλα). Σέ ἐλάχιστες περιπτώσεις τό ἐρυθρό τῆς προετοιμασίας κάτω ἀπό τό χρυσό προβάλλει μόλις στίς παρυφές τῶν σχεδίων.

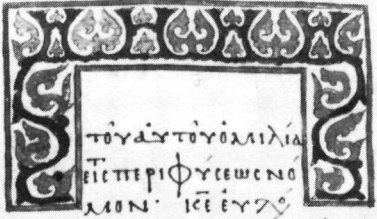
Τά σχέδια αὐτά ἀκολουθοῦν σταθερά τίς διάφορες ποικιλίες τοῦ λεγόμενου «πριονωτοῦ» κοσμήματος, κατά τόν Weitzmann, ἡ «διακεκομμένου» κατά ἄλλους: Ἄλλοτε (φφ. 23ν και ἄλλα) τό κόσμημα συγκροτοῦν καμπύλες μικρές γραμμές, ἄτακτα διευθετημένες, ἔτσι ὥστε νά μή σχηματίζουν καθορισμένα μοτίβα. Οἱ καμπύλες αὐτές διαμορφώνονται σέ λυρόσχημα κοσμήματα που διακόπτονται ἀπό καμπύλες ἐπίσης μικρές γραμμές ἢ και κουκκίδες στά φφ. 63, 67, 73, 157, 252ν, 257ν (Εἰκ. 2-4). Ὑποτυπώδη λυρόσχημα και καρδιόσχημα στά φφ. 86ν, 276 (Εἰκ. 5). Σειρές ἀπό ὁμοίμορφα λυρόσχημα, ὀρθά ἢ ἀνάστροφα, μέ τριμερές κόσμημα στό κέντρο ὑποτάσσονται σέ τυπικό σχῆμα πλέον στά φφ. 141, 187ν, 219ν και ἄλλα (Εἰκ. 6-7). Στά περισσότερα επίτιτλα (φφ. 79ν, 93ν, 98, 112ν, 120ν, 127, 149, 212ν, 219ν, 264, 283, 304ν και ἄλλα) τό κόσμημα παίρνει σταθερότερη μορφή. Πρόκειται για σειρές ἀπό καρδιόσχημα μέ σχηματοποιημένο ἀνθεμωτό στό κέντρο. Αὐτά συνδέονται μέ πλαίσια ἀπό τά ὁποῖα ἐξέχουν φύλλα ἢ ἡμίφυλλα (Εἰκ. 8-10). Ἄλλη παραλλαγή παρατηρεῖται σέ διμερή σχέδια, δηλαδή λυρόσχημα κάτω συμπληρώνονται μέ μικρά ἀνάστροφα καρδιόσχημα ἐπάνω στά φφ. 163, 179ν, 204ν, 208, 210 (Εἰκ. 11). Ἄλλοτε τά καρδιόσχημα ἢ λυρόσχημα κοσμήματα ἐξαρτῶνται ἀπό ἀνακαμπτόμενο βλαστό, ἀπό τόν ὁποῖο ἐξέχουν και φύλλα ἢ ἡμίφυλλα σέ συμμετρικό ἐπαναλαμβανόμενο ρυθμό, φφ. 106, 133, 167ν, 226ν (Εἰκ. 12-14). Ἀνάμειξη διάφορων μοτίβων και δημιουργία συνθετότερων μορφῶν στά φφ. 193ν, 236, 257ν (Εἰκ. 15). Σέ πολλά επίτιτλα προστίθεται συχνά ἐπίστεψη στό κέντρο και ἀκρωτήρια μόνον ἐπάνω, κοσμημένα μέ τά μοτίβα τῶν ἐπιτίτων. Τά ἀρχικά γράμματα, κάτω ἀπό τά ἐπίτιτλα, ἀκολουθοῦν ὠραία λεπτά, κομψότατα σχήματα. Εἶναι χρυσά κοσμημένα μέ μικρές κυανές καμπύλες γραμμές. Μόνο σέ δύο ἀρχικά Α, κάτω ἀπό τήν ἐγκάρσια κεραία τοῦ γράμματος, ἀριστερά προεξέχει κεφαλή σκύλου που στρέφεται πρὸς τά κάτω (φφ. 141 και 257ν). Σέ ὀρισμένα ἄλλα ἀρχικά πάλι προεξέχουν ὑποτυπώδη φύλλα κισσοῦ (φφ. 23ν, 212ν, 252ν και ἄλλα).

Εἰκ. 2-5. Φ. 252v, 157, 257v καὶ 86v.

καλαίοις ἐμπαφίρ μέτροσ· αἰζι
 οἶσ' μηλίδηλαι σου τῆσ' ἀδελύκασ
 τῆσ' πηλίτῃσ' τῆσ' διπλασοῦσ'·
 αἰ λῆσ'· διπλασοῦσ' καὶ ἀθῆσ' αἰ κρι
 σῆσ' σου· αἰ τι δόμοσ' κατατῆν
 διπλασοῦσ' σου· ἄρ' ἔδου σου
 τῆσ' φαιμομένησ' ἑμεν· καὶ τὸμ
 ἴθρ' οὐ τὰ τὸμ ἀδελύκ'· καὶ τὸμ ἄ
 δος τὸμ παραμόμοσ'· καὶ οὐ μὲ
 ποτῆσ' φαιμομένησ' ἑμεν· ἀλλ'
 τῆσ' λατομένησ' κασιμάσ'
 ἴθρ' αἰ ὀρῶ παρορῶ· καὶ κληρίτῃσ'
 αἰ μὴ ὀρῶ· σὺ παρορῶμεν τὰ
 φαιμόμενα αἰ σματα· καὶ αἰ
 ποδῆσ' τῆσ' πῶσ' τῆσ' διαοίασ'
 λῆσ' μηλίθησ' τίμου· ὡτῆσ' διπλα
 σοῦσ' ἴθρ'· μηλίθησ' τίμου ἑν τῆ
 κασιμάσ' σου· οὐ λῆσ' διπλασοῦσ'

ἡ προσέμησις ἕσ' τοῖσ' αἰώ
 μασ' τὸμ αἰώμασ' ἀμην· :-

ἡσ' ἀγραφῆσ' τῆσ' πῶσ' καὶ ὡφ
 ἴμοσ'· ἀρχῆσ' ἴθρ' σου καὶ τῆσ' γῆ
 τῆσ' ἀδελύκ'· τὸμ πῶσ' τῆσ' ἀμην
 ἴθρ'· ὅσ' οὐ μὲ τὸμ γῆσ' καὶ τὸμ
 μητῶνσ'· ὡσ' πῶσ' ἀποτίμοσ' ἄ
 θαμῶσ' καὶ γογγύουσ' ἴθρ'· πῶσ'
 τῆσ' γῆσ' ἴθρ' τῆσ' ἀμην· καὶ
 ὅσ' οὐ μὲσ' διπλασοῦσ'· ὅσ' οὐ μὲ
 φῆσ' τῆσ' ἀμην· ὅσ' οὐ μὲσ' οὐ

ΛΘ

Περιδομαῖσ' ἑμῆσ' ἑμπαροδῆ
 καὶ τῆσ' τὸμ μορογῆσ' οὐσ' ἴθρ'
 ἴθρ' δὲ σῆσ' τὸμ ἴθρ' τῆσ' τῶσ'
 καλαίρ' οὐσ' αἰτῶσ' τῆσ' ἀξί
 αμ· καὶ τὸμ ἴθρ' μὴ λῆσ' τῶσ' αἰ
 τῶσ' ἀμην τῶσ'· σῆσ' ἴθρ'
 τὸμ κληρίτῃσ' ἑμῆσ' καὶ τῶσ'
 μῆσ' αἰ μὲσ'· καὶ τῶσ' ἴθρ' καὶ

236

τῆσ' παρορῶσ' ἀμην ἴθρ' αἰ
 τῆσ' ἀμην· καὶ μὲσ' οὐσ'
 λῆσ' τῆσ' σου δῆσ' τῆσ' καλαί
 φῆσ'· καὶ γῆσ' μὴσ' ἀμην
 καὶ ἴθρ' ἴθρ' πῶσ'· ὅμην
 ἡσ' παρορῶσ' ἀμην ἴθρ' αἰ
 δῆσ' ἀμην ἀμην τὸμ ἴθρ' τῶσ'
 τῶσ' πῶσ' μὲσ' αἰτῶσ'· ἀμην
 μὲσ' τὸμ παρορῶσ' οὐσ' αἰ
 τῶσ' τῶσ' ἀμην ἴθρ' αἰ
 τῶσ' ἀμην ἴθρ' αἰ τῶσ' ἀμην
 ἴθρ' αἰ τῶσ' ἀμην ἴθρ' αἰ
 τῶσ' ἀμην ἴθρ' αἰ τῶσ' ἀμην
 ἴθρ' αἰ τῶσ' ἀμην ἴθρ' αἰ

Εἰκ. 14-15. Φ. 226ν καὶ 236.

Ὁ ἄριστος καί ἐμπειρότατος διακοσμητής τοῦ κώδικα 253 φαίνεται νά ἔχει στή διάθεσή του πρότυπα ἀπό ὅλες τίς παραλλαγές τοῦ πριονωτοῦ κοσμήματος: Οἱ μικρές κομμένες καμπύλες γραμμές πού ἀπλώνονται χωρίς νά σχηματίζουν σταθερό μοτίβο δέν εἶναι κάτι νέο στή βυζαντινή διακόσμηση. Βρίσκονται π.χ. στόν ψηφιδωτό διάκοσμο τῆς Ροτόντας τῆς Θεσσαλονίκης (ἀρχές 5ου αἰ.), ἐπάνω ἀπό τά τόξα τῆς σειρᾶς μεγαλοπρεπῶν ἀγίων πού στολίζουν τό θόλο. Ἐδῶ διαμορφώνονται καί ὑποτυπώδη λυρόσχημα μοτίβα. Ἀργότερα, μέ τήν ἐπίδραση τῆς ἰσλαμικῆς τέχνης σχηματίζονται κοινά κοσμήματα, π.χ. ὅμοιες σειρές στυλιζαρισμένων ἀνθεματῶν μέσα σέ καρδιόσχημα συναντῶνται καί σέ μαρμάρινο χαμηλό ἀνάγλυφο τοῦ Τζαμιού τοῦ Βράχου τοῦ Ὁμάρ στά Ἱεροσόλυμα γιά νά δώσω ἓνα μόνον παράδειγμα¹.

Βέβαιο εἶναι ὅτι τό πριονωτό κόσμημα ἀναπτύσσεται σέ βυζαντινούς κώδικες χρονολογούμενους ἀπό τά μέσα τοῦ 10ου αἰ. ἕως τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 11ου αἰ. Ἀπό τούς παλαιότερους κώδικες ἀναφέρω τόν ἀριθ. 687 τῆς Λαυρεντιανῆς Βιβλιοθήκης τοῦ 943, τόν ἀθωνικό Βατοπεδίου 456, πού ὁ Weitzmann χρονολογεῖ στά μέσα τοῦ 10ου αἰ.², ἢ τόν χωρίς χρονολογία Διονυσίου 71, φ. 291³. Αὐτοί καθῶς καί ἄλλοι παρουσιάζουν κοινά διακοσμητικά στοιχεῖα μέ τόν κώδικα 253, ὅπως π.χ. τό εὐαγγελιστάριο τοῦ Βατικανοῦ gr. 1157, πού περιέχει πολύ ὅμοια ἐπίτιτλα καί ἀρχικά γράμματα⁴.

Ἰδιαίτερη ὁμοιότητα ὄχι μόνον ἀπό τήν ἄποψη τῆς διακόσμησης ἀλλά καί τῆς γραφῆς καί τῆς ὄλης ἐμφάνισης ἔχει τό τετραδάγγελο τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος ἀριθ. 56. Καί ἐδῶ χρησιμοποιεῖται διακόσμηση μέ ἀπλές ἐλικοειδεῖς, κομμένες καμπύλες γραμμές στό πλαίσιο τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ Εὐσεβίου πρὸς Καρπιανόν (φφ. 1-2). Ἀκόμη, οἱ ἴδιες ποικιλίες πριονωτοῦ κοσμήματος συναντῶνται στήν πύλη τοῦ κανόνα ἀντιστοιχίας (φ. 2ν) καί στά ἐπίτιτλα (φφ. 99, 155, 218) ὅπου καί παρεμφερεῖς ἐπιστέψεις⁵.

Ὁ Weitzmann διαπιστώνει συγγενή διακόσμηση ἀνάμεσα σέ δύο χφφ.

1. A. Grabar, *Les mosaïques de Germigny-des-Prés*, *Art de la fin de l'antiquité et du moyen age*, II, σ. 1005, πίν. 236C.

2. K. Weitzmann, *Studies in Classical and Byzantine Manuscript Illumination*, Chicago 1971, σ. 238, εἰκ. 223-226.

3. Στ. Πελεκανίδης, Π. Χρήστου, Χ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, Σ. Καδᾶς, *Οἱ θησαυροὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους*, Α', 1973, εἰκ. 39, 40.

4. *Die byzantinische Buchmalerei des 9. und 10. Jahrhunderts*, Berlin 1935, εἰκ. 143, 146 καί φωτογραφίες τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης.

5. Α. Μαραβά-Χατζηνικολάου καί Χ. Τουφεξή-Πάσχου, *Κατάλογος μικρογραφῶν βυζαντινῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήναι 1978, εἰκ. 1, 2, 8-10.

πού έχουν σχέση με τή μονή Στουδίου, δηλαδή τό ἀριθ. 13 τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθηκῆς τῆς Ἱερουσαλήμ πού ἔγραψε ὁ Εὐλόγιος, μοναχός καί μέγας ἐκκλησιάρχης τοῦ Στουδίου, καί τό ἀριθ. 1675 τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκῆς πού ἀφιερώθηκε στή μονή Στουδίου τό 1018. Συμπεραίνει ὅτι κέντρο τῆς ἀρχαϊκῆς πλέον γιά τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 11ου αἰ. κατεύθυνσης ἦταν ἴσως ἡ μονή Στουδίου. Στήν ἴδια ομάδα ἐντάσσει καί δύο ἐξαίρετους κώδικες τῆς μονῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου, ἀριθ. 43 καί 44⁶. Σ' αὐτό τόν κύκλο χειρογράφων πιστεύω ὅτι ἀνήκει καί τό δικό μας χειρόγραφο. Ἡ διαμόρφωση τῶν μοτίβων τοῦ πριονωτοῦ σέ περισσότερα τυποποιημένα σχήματα, τά ὁποῖα θά ἐπικρατήσουν ἀργότερα (ὅπως ὁ ἀνακαμπτόμενος βλαστός, τά καρδιόσχημα μέ ἀνθέμια, ἡμίφυλλα καί ἄλλα), μαρτυρεῖ τήν ἀπόλυτη γνωριμία τοῦ διακοσμητῆ μέ τό ὄριμο πλέον αὐτό στοιχεῖο καί τήν ἠθελημένη προσήλωση σέ παλαιότερα πρότυπα. Ἐκλέγει μέσα ἀπό αὐτά καί ἔτσι καταλήγει στό στυλιζάρισμα ἀκαδημαϊκοῦ χαρακτήρα. Ἴσως ἡ ἔμμογή σέ παλαιά σχήματα καί σέ περιορισμό τῶν χρωμάτων σέ χρυσό καί κυανό νά ἀνήκει στήν ἐπιλογή τοῦ αὐλικοῦ ἀφιερωτῆ, πού θέλησε νά δωρήσει στήν Ἁγία Σοφία ἕνα ἐκλεκτό καί πολύτιμο χειρόγραφο ἀλλά συγχρόνως στολισμένο μέ αὐστηρή καί ἀπέριτη, πλούσια διακόσμηση, ὡς ἔκφραση ἐπιστροφῆς σέ παρωχημένη ἐποχή. Καθώς χρονολογεῖται γύρω στό 1054, νομίζω ὅτι μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἕνα ἀπό τά τελευταῖα τοῦ εἶδους.

Προσθέτω ὅτι ὁ κώδικας γράφτηκε μέ τή χαρακτηριστική Perlschrift, ἀκριβῶς ὅμοια μέ τή γραφή τοῦ ἀθηναϊκοῦ κώδικα ἀριθ. 56 καί ἄλλων πού ὁ J. Irigoin εἶχε ἐντοπίσει στό ἐργαστήριό τοῦ Ἐφραίμ⁷. Σέ νεότερη μελέτη ἡ Enrica Follieri⁸ ἀπαριθμεῖ πολλούς χρονολογημένους κώδικες ἀπό τόν 10ο-11ο αἰ. καί προτείνει νά μιλάμε μᾶλλον γιά κώδικες τύπου Ἐφραίμ. Ὡς ὁ νεότερος κώδικας «τύπου Ἐφραίμ» θά μποροῦσε ἴσως νά θεωρηθεῖ ὁ ἀθηναϊκός κώδικας ἀριθ. 253.

⁶ Ἀθήνα

ANNA MAPABA-XATZHNIKOLAΟΥ

6. Weitzmann, ὁ.π., σ. 18-20, εἰκ. 121-123, 127, 128, 132.

7. J. Irigoin, Pour une étude des centres de copie byzantins, Scriptorium 13 (1959), σ. 191, 194.

8. Enrica Follieri, La minuscola libraria dei secoli IX e X, Paléographie grecque et byzantine, Colloque international du Centre de la recherche scientifique, 21-25 Oct. 1974, σ. 148.

RÉSUMÉ

DÉCORATION DU MANUSCRIT GREC N° 253
DE LA BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE GRÈCE

Le manuscrit n° 253 qui contient les Homélies de Saint Jean Chrysostome, fut offert à l'église Sainte-Sophie par le spatharocandidat Euthymios, en 1054. La dédicace, qui est de la main du copiste, nous oblige à dater le ms. au milieu du XIe siècle environ. Plus tard, une note de 1180, confirme que le ms. se trouvait, à ce moment-là encore, à Sainte-Sophie.

Écrit sur un parchemin d'excellente qualité, ce ms. comptait, parmi les plus précieux codex des Homélies des Pères de l'Église, de l'époque, généralement accompagnées d'une illustration abondante, quoique austère. Dans son état actuel de conservation, le ms. comporte quarante et un encadrements des titres en forme de Π, au début des Homélies, avec, sous chaque encadrement, une initiale décorée.

Ces encadrements et les initiales comportent un décor varié de style "découpé": l'ornementation commence par des lignes courbes remplissant tout le champ de l'encadrement pour se terminer par des motifs de forme plus précise —forme de cœur, de lyre, ou des palmettes symétriques, très schématisés. L'illustrateur, qui semble avoir été très habile dans l'art de l'ornementation "découpée", n'emploie pour toute couleur que l'or et le bleu impérial, indice de la provenance constantinopolitaine du ms. Il s'agit d'un style qui se développe dans la capitale à partir du milieu du Xe siècle et disparaît au cours des premières décades du XIe siècle.

Notre ms. est très apparenté à un groupe de mss. qui se rattachent au monastère de Stoudios: le ms. n° 13 de la Bibliothèque Patriarcale de Jérusalem et le ms. n° 1675 de la Bibliothèque Vaticane. A ce groupe, Weitzmann associe deux autres mss. du monastère de Saint-Jean à Patmos, les n° 43 et 44. Enfin, le ms. n° 56 de la Bibliothèque Nationale de Grèce, décoré dans un style très voisin de celui de notre ms., est lui aussi de provenance constantinopolitaine, comme les autres mss. mentionnés plus haut.

Il faut ajouter que notre copiste adopte l'écriture de style "Perlschrift", très proche de celle du ms. n° 56 de la Bibliothèque de Grèce et de celle des autres mss., attribués par J. Irogoin au Scriptorium d'Ephrem. Dans une récente présentation de manuscrits des Xe et XIe siècles, Enrica Folliari estime qu'il convient de désigner ces mss. de "codex du type d'Ephrem". Je crois, pour ma part, que nous pouvons ajouter à ce groupe le ms. athénien n° 253, qui est peut-être parmi les derniers en date de ce type.